

GJMH090010012022

Criminal Case No. 826 of 2022

**Momin Habibbhai Savdibhai ... Complainant
vs.
Gandhi Kamarali Savdibhai Accused**

ફોર્મ - એ, નિ.179A, ક્રિ.મેન્યુલ

**વડનગરના મહેરબાન જ્યુડિશીયલ મેજિસ્ટ્રેટ ફર્સ્ટ ક્લાસ સાહેબની કોર્ટમાં, મુ. વડનગર,
જિ.મહેસાણા**

ચુકાદાની તારીખ	23/12/2024	
ફોજદારી કેસ નંબર	826 of 2022	આંક - 40
ગુનો	ધી નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ 1881ની કલમ 138 મુજબ	
ફરિયાદી	મોમીન હબીબભાઈ સાવદીભાઈ, રહે.શેખપુર, તા.વડનગર જિ.મહેસાણા	
ફરિયાદી તરફે	વિદ્વાન વકીલ શ્રી એ.વી.મોમીન	
આરોપી	ગાંધી કમરઅલી સાવદીભાઈ રહે.કેસીમ્પા, તા.વડનગર, જિ.મહેસાણા	
આરોપી તરફે	વિદ્વાન વકીલ શ્રી આઇ.એ.મનસુરી	

ફોર્મ - બી, નિ.179A, ક્રિ.મેન્યુલ

ફરિયાદ દાખલ કર્યા તારીખ	14/10/2022
આરોપીના જવાબની તારીખ	02/02/2023
પુરાવો શરૂ થયાની તારીખ	21/03/2023
હુકમ માટે રાખ્યાની તારીખ	07/10/2024
ચુકાદાની તારીખ	23/12/2024
સજા કર્યાની તારીખ	23/12/2024

આરોપીની માહિતી

આરોપી નંબર	આરોપીનું નામ	આરોપી સામે ગુનો	નિર્દોષ ઠરાવ્યા કે તકસીરવાન	સજા	ફો.કા. સંહિતાની કલમ 428 પ્રમાણે જેલમાં ગાળેલ સમયગાળો
1	ગાંધી કમરઅલી સાવદીભાઈ	ધી નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ 1881ની કલમ 138 મુજબ	તકસીરવાન	એક વર્ષની સાદી કેદની સજા અને ₹7,00,000/- (સાત લાખ પુરા) વળતર	None

ફરિયાદપક્ષ/બચાવપક્ષ/અદાલતના સાહેદોની યાદી**અ. ફરિયાદપક્ષના સાહેદો**

સાહેદ નંબર	આંક નંબર	નામ	પુરાવાનો પ્રકાર
1	04	મોમીન હબીબભાઈ સાવદીભાઈ	ફરિયાદી

ફરિયાદપક્ષ/બચાવપક્ષ/અદાલતના આંકની યાદી**અ. ફરિયાદપક્ષ:**

ક્રમ નંબર	આંક નંબર	વિગતો	તારીખ
1	30	ચેક જમા કરાવેલ તેની બેંકની સ્લીપ	01/08/2022
2	31	આરોપીએ ફરિયાદીને આપેલ ચેક નં.177831	01/08/2022
3	32	ચેક બેંકમાં બિન ચૂકવે પરત થયાનો રીટર્ન મેમો	02/08/2022
4	33	નોટીસની સ્થળપ્રત	31/08/2022
5	34	નોટિસ પોસ્ટ મારફતે મોકલેલ તે પોસ્ટની પાવતી	31/08/2022
6	35	પોસ્ટની આર.પી.એ.ડી.કરેલ એકનોલેજમેન્ટ સ્લીપ	01/09/2022
7	36	આરોપીને નોટીસ બજી ગયા અંગેનો ટ્રેકિંગ રિપોર્ટ	01/09/2022

ચુકાદો**ફરિયાદ પક્ષની ટૂંકમાં હકીકત:**

- કેસની ટૂંકમાં હકીકત ધ્યાને લેતાં આ કામે ફરિયાદી દ્વારા હાલની ફરિયાદ આરોપી સામે ઘી નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-138ના ગુના અંગે દાખલ કરી ફરિયાદમાં મુખ્યત્વે જણાવેલ છે કે, આ કામના ફરિયાદી શેખપુર, તા.વડનગરની સીમના રહેવાસી છે અને રસુલપુર ત્રણ રસ્તા ઉપર તેઓની ભાગ્યોદય હોટલ આવેલ છે આરોપી ત્યાં અવાર નવાર ચા નાશતો કરવા આવતા જતા હોવાથી ફરિયાદી આરોપીને સારી રીતે ઓળખે છે. તેમજ આરોપી ફરિયાદીના સમાજના હોવાથી પણ અને બાજુના ગામમાં રહેતા હોવાથી પણ આરોપીને ફરિયાદી ઓળખતા હોવાથી ફરિયાદી અને આરોપી વચ્ચે મિત્રતાના ગાઢ સબંધો બંધેલાલા. જેથી આરોપી તા.04/05/2022 ના રોજ ફરિયાદીના ઘરે આવેલા અને અંગત કામ સારું આરોપીએ ફરિયાદી

પાસેથી રૂ.7,00,000/-ની બે માસ માટે માંગણી કરેલી. જે રકમ રૂ.7,00,000/- આરોપીને ફરિયાદીએ આપેલા. જેથી આ બાબતે આરોપી પાસે ઉઘરાણી કરતાં, આરોપીએ ફરિયાદીની કાયદેસરની બાકી લેણી રકમ માટે ફરિયાદીની તરફેણમાં ચેક લખી આપેલ. જે ચેક નં.177831 , તા.01/08/2022ના રોજનો રૂ.7,00,000/- (અંકે રૂપિયા સાત લાખ પુરા) નો એક્સીસ બેંક લી. વિસનગર શાખાનો લખીને આપેલો અને સાથે વિશ્વાસ અને ભરોસો પણ આપેલો કે ચેક ખાતામાં નાખશે તો રકમ મળી જશે. આ ચેક ફરિયાદીએ એસ.બી.આઇ બેંક,વડનગર શાખામાં તા. 01/08/2022 ના રોજ જમા કરાવતા સદર ચેક તા.02/08/2022 ના રોજ સ્વીકાર થયા વિના આવેલ તે સાથે અસલ ચેક પરત આવવાનું કારણ "એકાઉન્ટ કલોઝ" તે રીતેનું દર્શાવેલ. આમ, સદરહું ચેક સ્વીકારાયા વગર પરત આવતા ફરિયાદીએ તેના વિદ્વાન વકીલશ્રી મારફતે તારીખ 31/08/2022 ના રોજ કાનૂની નોટિસ આપેલી જે આર.પી.એ.ડી.થી મોકલાવેલ. જે તા. 01/09/2022 ના રોજ બજી ગયેલ છે. આમ, આરોપીને નોટિસ બજી ગયેલ હોવા છતાં આરોપીએ નોટીશનો કોઈ જવાબ આપેલ નથી કે ફરિયાદીની લેણી રકમ ચુકવી આપેલ નથી. જેથી આરોપીએ ફરિયાદી સાથે વિશ્વાસઘાત અને છેતરપીંડી કરેલ હોય, ફરિયાદીએ આરોપી વિરુદ્ધ ધી નેગોશીએબેલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-138 મુજબ ગુનો કરેલ હોય આરોપીને તકસીરવાન ઠરાવી સખ્ત કેદની સજા અને દંડ કરવા તથા આરોપી પાસેથી વળતરની માંગણી કરેલ છે.

2. તારીખ 14/10/2022ના રોજના હુકમથી આરોપી વિરુદ્ધ હાલની ફરિયાદનું સંજ્ઞાન લઈ તેઓ વિરુદ્ધ સમન્સ ઇશ્યુ કરવાનો હુકમ કરવામાં આવેલ છે. સમન્સની આરોપીને ધોરણસર બજાવણી થતાં આરોપી કોર્ટ સમક્ષ હાજર થતાં તેઓને ફરિયાદ તથા સંલગ્ન દસ્તાવેજોની નકલો વિના મુલ્યે મળી ગયાની ખાત્રી કર્યા બાદ આરોપીની ઉપરોક્ત ગુના સંદર્ભે આંક- 07થી તારીખ 02/02/2023 ના રોજ પ્લી રેકર્ડ કરવામાં આવતાં, આરોપીએ તેઓની વિરુદ્ધના ગુનાનો ઇન્કાર

કરેલ છે. તેથી આરોપી સામે આગળની કાર્યવાહી સમન્સ ટ્રાયેબલ કેસની રીતે ચલાવવામાં આવેલ છે અને તે રીતે હાલનો કેસ સમન્સ ટ્રાયેબલ કેસની રીતે ચાલેલ છે.

3. આ કામે ફરિયાદપક્ષે પોતાનો કેસ સાબિત કરવા **આંક 04** થી ફરિયાદીએ જુબાની આપેલ છે તેમજ **ફોર્મ - સી**માં દર્શાવ્યા પ્રમાણેના દસ્તાવેજો પુરાવાઓ રજૂ કરેલ છે. આરોપી તરફે **આંક 04**થી રજૂ થયેલ ફરિયાદીની સરતપાસ ઉપર ઉલટતપાસ કરવા અનેક મુદત રાખવામાં આવેલ પરંતુ આરોપી દ્વારા અનેક મુદત છતાં ઉલટતપાસ ન કરતા તા. 12/08/2024 ના રોજ ઉલટતપાસનો હકક બંધ કરવામાં આવેલ. આમ, વારંવાર તક મળવા છતાં આરોપી તરફે ફરિયાદીની સરતપાસ પર ઉલટતપાસ કરવામાં આવેલ નથી.
4. ત્યારબાદ ફરિયાદપક્ષે વિશેષ પુરાવો આપવો નથી તે મતલબની **આંક 37**થી પુરસીસ રજુ થતાં આરોપીનું ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ-313 મુજબનું વિશેષ નિવેદન નોંધવા કેસ મુલતવી રાખવામાં આવેલ. આરોપી દ્વારા વિશેષ નિવેદનમાં તમામ હકીકતોનો ઇનકાર કરી ખોટો ગુનો દાખલ કરેલ હોવાનું જણાવેલ છે પરંતુ વિશેષમાં કોઈ હકીકત જણાવેલ નથી.
5. ત્યારબાદ હાલની કાર્યવાહી ઉભય પક્ષકારોની દલીલો માટે રાખવામાં આવેલ. ફરિયાદી તરફે વિ.વકીલશ્રીએ દલીલ કરતા ફરિયાદની હકીકતનું પુનરાવર્તન કરેલ છે. વધુમાં દલીલ કરતા વિદ્વાન વકીલશ્રીએ જણાવેલ છે કે આ કામે રજૂ જુબાની અને દસ્તાવેજો આધારે કલમ 138 ના ગુનાના તમામ તત્વો પુરવાર થાય છે. જેથી આરોપીને મહત્તમ સજા તથા ફરિયાદીને ચેકની બમણા રકમનું વળતર અપાવવા માટે અરજ કરેલ છે. આરોપીએ તેઓના વિશેષ નિવેદન મુજબ દલીલ કરેલ છે.
6. ઉપરોક્ત રજુ થયેલો પુરાવો તથા બંને પક્ષની રજુઆતના આધારે સદર કેસના ગુણદોષ ઉપર નિર્ણય કરવા મારી સમક્ષ નીચે મુજબના મુદ્દાઓ ઉપસ્થિત થાય છે.

1. શું ફરિયાદપક્ષ એ હકીકત પુરવાર કરે છે કે, આ કામના આરોપીએ ફરિયાદીના બાકી લેણાં સામે ફરિયાદીને ચેક નં.177831 , તા.01/08/2022ના રોજનો રૂ.7,00,000/- (અંકે રૂપિયા સાત લાખ પુરા) નો એકસીસ બેંક લી. વિસનગર શાખાનો નો લખીને આપેલ,

જે ચેક ફરીયાદીએ તેમના ખાતાવાળી બેંકમાં જમા કરાવતા તે ચેક વગર વસુલાતે એટલે કે "એકાઉન્ટ કલોઝ" ના શેરા સાથે પરત ફરેલો છે જેની જાણ ફરીયાદીને થયાના 30(ત્રીસ) દિવસમાં આરોપીને લેણાં અંગે નોટીસ આપેલી અને તે નોટીસ આરોપીને બજી ગયેલ હોવા છતાં આરોપીએ નિયત સમયમાં ફરીયાદીની રકમ નહી ચુકવી ધી નેગોશીયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-138 મુજબનો શિક્ષાનેપાત્ર ગુન્હો કરેલ છે ?

2. શું હુકમ ?

7. ઉપરોક્ત મુદ્દા અંગેના મારા નિર્ણયો નીચે મુજબ છે.

1. હકારમાં

2. આખરી હુકમ મુજબ.

નિર્ણયના કારણો

મુદ્દા નંબર 1

8. હાલના તબક્કે હાલના કેસમાં રજુ થયેલ મૌખિક તેમજ દસ્તાવેજી પુરાવાનુ વિશ્લેષણ કરતાં પહેલા ધી નેગોશીયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ, 1881 ની નીચે મુજબની જોગવાઈ ધ્યાને લેવી જરૂરી જણાઈ આવે છે.

"138. Dishonour of cheque for insufficiency, etc., of funds in the accounts. – Where any cheque drawn by a person on an account maintained by him with a banker for payment of any amount of money to another person from out of that account for the discharge, in whole or in part, of any debt or other liability, is returned by the bank unpaid, either because of the amount of money standing to the credit of that account is insufficient to honour the cheque or that it exceed the amount arranged to be paid from that account by agreement made with that bank, such person shall be deemed to have committed an offence and shall, without prejudice to any other provision of this Act, be punished with imprisonment for [a term which may be extended to two years], or with fine which may extend to twice the amount of the cheque, or with both:

Provided that nothing contained in this section shall apply unless –

(a) the cheque has been presented to the bank within a period of six months from the date on which it is drawn or within the period of its validity, whichever is earlier ;

(b) the payee or the holder in due course of the cheque, as the case may

be, makes a demand for the payment of the said amount of money by giving a notice in writing, to the drawer of the cheque, [within thirty days] of the receipt of information by him from the Bank regarding the return of the as unpaid, and

(c) the drawer of such cheque fails to make the payment of the said amount of money to the payee or as the case may be, to the holder in due course of the cheque within fifteen days of the receipt of the said notice.

Explanation : For the purposes of this section, "debt or other liability" means a legally enforceable debt or other liability."

9. આ કામે ફરિયાદીએ ધી નેગોશીયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ, 1881 ની કલમ-138ની આદેશાત્મક જોગવાઈઓનું પાલન કરેલ છે કે કેમ તે જોવું જરૂરી છે. જેથી આ તબક્કે નામ. સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા **અપર્ણા એ શાહ વિરુદ્ધ શેઠ ડેવલપર્સ પ્રાઇવેટ લીમીટેડ, [2013 (8) SCC 71]** ઉપર પ્રસિધ્ધ ચુકાદાના પેરેગ્રાફ નં.૮ ઉપર નીચે મુજબની ચર્ચા કરેલ છે.

8. In order to constitute an offence under Section 138 of the N.I. Act, this Court, in *Jugesh Sehgal vs. Shamsher Singh Gogi*, (2009) 14 SCC 683, noted the following ingredients which are required to be fulfilled:

- “(i) a person must have drawn a cheque on an account maintained by him in a bank for payment of a certain amount of money to another person from out of that account;
 - (ii) the cheque should have been issued for the discharge, in whole or in part, of any debt or other liability;
 - (iii) that cheque has been presented to the bank within a period of six months from the date on which it is drawn or within the period of its validity whichever is earlier;
 - (iv) that cheque is returned by the bank unpaid, either because of the amount of money standing to the credit of the account is insufficient to honour the cheque or that it exceeds the amount arranged to be paid from that account by an agreement made with the bank;
 - (v) the payee or the holder in due course of the cheque makes a demand for the payment of the said amount of money by giving a notice in writing, to the drawer of the cheque, within 15 days of thereceipt of information by him from the bank regarding the return of the cheque as unpaid;
 - (vi) the drawer of such cheque fails to make payment of the said amount of money to the payee or the holder in due course of the cheque within 15 days of the receipt of the said notice.
- Being cumulative, it is only when all the aforementioned ingredients are satisfied that the person who had drawn the cheque can be deemed to have committed an offence under Section 138 of the Act.”

10. હાલના કેસની હકીકત જોવામાં આવે તો ફરિયાદીની **આંક- 04** ની જુબાની મુજબ આ કામના આરોપીએ ફરિયાદી ની લેણી રકમ સામે આરોપીએ ફરિયાદીને ચેક નં.177831,

તા.01/08/2022ના રોજનો રૂ.7,00,000/- (અંકે રૂપિયા સાત લાખ પુરા) નો એક્સીસ બેંક લી. વિસનગર શાખાનો લખીને આપેલ. ફરિયાદીએ તેમની આ જુબાનીના સમર્થનમાં **આંક- 31** થી આ અસલ ચેક રજુ કરેલ છે. **આંક-31** વાળા ચેકમાં આરોપીની સહી ના હોવાની કોઈ તકરાર લેવામાં આવેલી નથી જેથી, **આંક- 31** વાળો ચેક આરોપીના ખાતાનો અને તેમાં આરોપીની સહી હોવાની ફરિયાદપક્ષના સાહેદની જુબાની ના માનવાને કોઈ કારણ નથી. આમ, ફરિયાદપક્ષના સાહેદની જુબાનીથી **આંક-31** વાળા તકરારી ચેકમાં આરોપીની સહી હોવાનું પુરવાર થાય છે.

11. જેથી હાલના તબક્કે નામદાર ગુજરાત હાઈકોર્ટનો **"ગીરીશભાઈ નટવરભાઈ પટેલ વિ ગુજરાત રાજ્ય"** [2006(1) GLR 786] નો ચુકાદો જોતા નામદાર ગુજરાત હાઈકોર્ટે આ ચુકાદામાં પ્રસ્થાપિત કરેલ છે કે, જ્યારે ચેકમાંની સહી આરોપીની હોવાનું પુરવાર થાય ત્યારે અદાલતોએ ધી નેગોશીયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-139 અન્વયેનું અનુમાન કરવાનું રહે છે. નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે **"કે.એન.બીના વિ.મુનીયપ્પન"** [(2001) Cr.L.J. 1745] ના કેસમાં તથા નામદાર ગુજરાત વડી અદાલતે **"હીતેનભાઈ પારેખ પ્રોપરાઈટ્સ-પારેખ એન્ટરપ્રાઈઝ વિ ગુજરાત રાજ્ય અને બીજાઓ"** [2009(3) GLH 742] ના ચુકાદામાં પ્રસ્થાપિત કરેલ સિદ્ધાંત ધ્યાને લેવામાં આવે તો સદરહુ કાયદાની કલમ-139 હેઠળની જોગવાઈ મુજબ જ્યાં સુધી વિરૂધ્ધની હકીકતો સાબિત કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી ચેકના ધારણકર્તાને આવો ચેક કોઈ દેવું અથવા અન્ય જવાબદારીની અદાયગી પેટે આપવામાં આવેલ છે તેવું અદાલતે અનુમાન કરવાનું જ રહે છે.

12. હાલના કેસમાં **આંક- 31** વાળા તકરારી ચેકમાં આરોપીની સહી હોવાનું પુરવાર થતું હોય **આંક- 31** વાળો તકરારી ચેક આરોપીએ તેના કાયદેસરના દેવા/જવાબદારી પેટે ફરિયાદીને આપેલ હોવાનું અનુમાન કરવાનું રહે છે એટલે કે, તકરારી ચેક ફરિયાદીના કાયદેસર રીતે વસુલ કરી શકાય તેવા કાયદેસરના લેણાની ચુકવણી પેટે આરોપી દ્વારા આપવામાં આવેલ હોવાનું અનુમાન કરવાનું રહે છે.

13. નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે **"કે.એન.બીના વિ મુનીયપ્પન"** [(2001) Cr.L.J.1745] ના

ચુકાદામાં તથા **"હિતેન પી દલાલ વિ બ્રતીન્દ્રીનાથ બેનરજી"** [(2001) Cr.L.J. 4647] ના ચુકાદામાં તથા નામદાર ગુજરાત હાઈકોર્ટ **"ગીરીશભાઈ નટવરભાઈ પટેલ વિ ગુજરાત રાજ્ય"** [2006(1) GLR 786] ના ચુકાદામાં પ્રસ્થાપિત કરેલ સિધ્ધાંત ધ્યાને લેવામાં આવે તો ધી નેગોશીયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-139 અન્વયેનુ અનુમાન એ ખંડનીય અનુમાન છે, એટલે કે, આ અનુમાનથી વિરૂધ્ધનો પુરાવો રજૂ કરવાથી અનુમાનનુ ખંડન થઈ શકે છે પરંતુ આ અનુમાનનુ ખંડન કરવાની જવાબદારી આરોપી પક્ષની છે અને તકરારી ચેક આરોપીએ તેના કાયદેસરના દેવા/જવાબદારી પેટે ફરિયાદીને આપેલ ન હતો તે પુરવાર કરવાની જવાબદારી આરોપી પક્ષ ઉપર રહેલી છે. નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે **"હિતેન પી દલાલ વિ બ્રતીન્દ્રીનાથ બેનરજી"** [(2001) Cr.L.J. 4647] ના ચુકાદામાં પ્રસ્થાપિત કરેલ છે કે, ધી નેગોશીયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-139 અન્વયેનુ અનુમાન હકીકતોનુ અનુમાન નથી પરંતુ કાયદાનુ અનુમાન છે અને આથી જ કાયદાના આવા અનુમાનનુ ખંડન સંતોષકારક એવા પુરાવાઓથી બચાવપક્ષે કરવાનુ રહે છે એટલે કે, આ અનુમાનનુ ખંડન વાજબી અને પ્રતિતિજન્ય રીતે થઈ શકે તેવો પુરાવો રેકર્ડ ઉપર લાવવાની જવાબદારી બચાવપક્ષની છે.

- 14.** આ અનુમાનનુ ખંડન થાય તેવો પુરાવો રેકર્ડ ઉપર લાવવા આરોપીએ જાતે જુબાની આપવી જરૂરી નથી કે તેને જાતે પુરાવો રજૂ કરવો જરૂરી નથી પરંતુ આ અનુમાનનુ ખંડન કરવા ફરિયાદપક્ષ તરફથી રજૂ થયેલા પુરાવા ઉપર પણ આરોપી આધાર રાખી શકે એટલે કે, તકરારી ચેક આરોપીએ તેના કાયદેસરના દેવા કે જવાબદારી પેટે આપેલ ના હોવાનો આરોપીનો બચાવ સાચો હોવાની પ્રતિતિ કરાવે તેવો અને વાજબી પુરાવો રેકર્ડ ઉપર આવેલો હોવો જોઈએ કે જે આરોપીપક્ષનો પુરાવો હોય કે ફરિયાદપક્ષનો પુરાવો હોય. તકરારી ચેક કાયદેસરના દેવા પેટે આપેલ ન હતો તેવુ આરોપીએ નિઃશંકપણે પુરવાર કરવાનુ હોતુ નથી પરંતુ સંભાવનાની પ્રબળતાના સિધ્ધાંતના આધારે તે નક્કી કરવાનુ રહે છે. સામાન્ય રીતે ફોજદારી કેસોમાં ફરિયાદપક્ષે આરોપીનો ગુન્હો સાબિત કરવાની જવાબદારી રહેલ હોય, તેવી જવાબદારી નથી.

પરંતુ આરોપીએ પ્રબળ સંભાવના કે સંજોગો એટલે કે, પ્રિપોન્ડરન્સ ઓફ પ્રોબેબીલીટીઝ(Preponderance of Probabilities) રેકર્ડ પર લાવવી પડે અથવા તેવા સંજોગો દર્શાવવા પડે, જે પરથી ફરીયાદપક્ષના કેસ પર વ્યાજબી શંકા ઉદભવે કે જેથી આપેલ ચેક એ કાયદેસર દેવા પેટે આપેલ નથી, તેવું સામાન્ય સંજોગોમાં માનવા માટે અદાલત પ્રેરાય અને આવા સંજોગો રેકર્ડ પર આવ્યેથી આરોપીએ આપેલ ચેક તે કાયદેસરના દેવા પેટે કે બીજી કોઇપણ કાયદેસરની જવાબદારી અદા કરવા માટે આપેલ છે, તેવું શંકાથી પર ફરીયાદપક્ષે સાબિત કરવાની જવાબદારી ઉભી થાય, પરંતુ ત્યાં સુધી આ ચેક કાયદેસરના દેવા પેટે આપેલ છે, તેવું જ અનુમાન થાય. આ અધિનિયમની કલમ-139 હેઠળના કાનુની અનુમાનને આરોપીપક્ષ વાજબી અને પ્રતિતિજન્ય રીતે ખંડીત કરી શકેલ છે કે કેમ તે પ્રત્યેક કેસમાં રજુ થયેલ પુરાવાની વિગતો ઉપર અવલંબે છે.

15. આ કેસમાં રજુ થયેલ પુરાવાનુ મુલ્યાંકન કરતા પહેલા નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે કાયદાના અનુમાનનુ ખંડન કરવા સબંધે **"ધન્વન્તરાય બળવંતરાય દેસાઈ વી મહારાષ્ટ્ર સરકાર"** [AIR 1964 SC 575] તેમજ **"હિતેન પી દલાલ વિ બ્રતીન્દ્રીનાથ બેનરજી"** [(2001) Cr.L.J. 4647]ના ચુકાદામાં જે સમજ આપેલી છે તે ધ્યાને લેવી જરૂરી છે. નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે **"ધન્વન્તરાય બળવંતરાય દેસાઈ વી મહારાષ્ટ્ર સરકાર"**ના ચુકાદામાં પેરા 12માં નોંધેલ છે કે,

"12.The burden resting on the accused person in such a case would not be as light as it is where a presumption is raised under S. 114 of the Evidence Act and cannot be held to be discharged merely by reason of the fact that the explanation offered by the accused is reasonable and probable. It must further be shown that the explanation is a true one. The words "unless the contrary is proved" which occur in this provision make it clear that the presumption has to be rebutted by 'proof' and not by a bare explanation which is merely plausible. A fact is said to be proved when its existence is directly established or when upon the material before it the Court finds its existence to be so probable that a reasonable man would act on the supposition that it exists. Unless, therefore, the explanation is supported by proof, the presumption created by the provision cannot be said to be rebutted."

નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતએ તેમના ઉપરોક્ત ચુકાદામાં પ્રસ્થાપિત કરેલ છે કે, જ્યારે કાયદાની

જોગવાઈમાં "unless the contrary is proved" શબ્દોનું પ્રયોજન કરવામાં આવેલું હોય ત્યારે આવા અનુમાનનું ખંડન માત્ર ખુલાસાઓથી નહીં પરંતુ પુરાવાથી જ થઈ શકે.

16. નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે તેમના **"હિતેન પી દલાલ વિ બ્રતીન્દ્રીનાથ બેનરજી"** ના ચુકાદામાં નોંધેલ છે કે,

"23. In the case of discretionary presumption if drawn may be rebutted by an explanation which "might reasonable by true and which is consistent with the innocence" of the accused. On the other hand in the case of a mandatory presumption "the burden resting on the accused person in such a case would not be as light as it is where a presumption is raised under S. 114 of the Evidence Act and cannot be held to be discharged merely by reason of the fact that the explanation offered by the accused is reasonable and probable. It must further be shown that the explanation is a true one....."

17. નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે તેમના ઉપરોક્ત ચુકાદામાં પ્રસ્થાપિત કરેલ છે કે, કાયદાના અનુમાનનું ખંડન કરવા માટે આરોપીએ તેમના બચાવ માટે કરેલ ખુલાસો વાજબી અને સંભવીત હોવો તેટલું પુરતું નથી પરંતુ આ ખુલાસો સાચો છે તેવું લાગવું જોઈએ.

18. ધી નેગોશીયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ 1881 ની કલમ-138 અને તેને સંલગ્ન અન્ય જોગવાઈઓ આ કાયદામાં નવો સુધારો કરી ઉમેરવામાં આવેલી છે. આ કાયદામાં આ સુધારો દેશમાં બેંક મારફતે થતા નાણાંકીયા વ્યવહારોની વિશ્વસનીયતા વધારવા અને તેને મજબુતી આપવા માટે કરવામાં આવેલી છે અને ઘંઘાકીય વ્યવહારો તેમજ વ્યક્તિગત કરાર અન્વયે ચેકથી કરવામાં આવેલ વ્યવહારો વિશ્વસનીય બને તે તે હેતુથી આ સુધારો કરવામાં આવેલ છે.

19. ધી નેગોશીયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-139 અન્વયેનું કાયદાના અનુમાનનું ખંડન કરવામાં આરોપી સફળ થયેલ છે કે નહીં તે નક્કી કરવા કેસમાં રજૂ થયેલ પુરાવાઓનું મુલ્યાંકન આ કાયદામાં સુધારો જે હેતુથી કરવામાં આવેલો છે તે હેતુ ધ્યાને રાખી અને નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે **"ધન્વન્તરાય બળવંતરાય દેસાઈ વી મહારાષ્ટ્ર સરકાર"** ના ચુકાદામાં તથા **"હિતેન પી દલાલ વિ બ્રતીન્દ્રીનાથ બેનરજી"** ના ચુકાદામાં પ્રસ્થાપિત કરેલ સિદ્ધાંત ધ્યાને રાખી કરવાનું

રહે છે.

20. હાલના કેસમાં આરોપી તરફ કોઈ જ બચાવ લેવામાં આવેલ નથી. આરોપી તરફે **આંક 04**થી રજૂ થયેલ સરતપાસ ઉપર ફરિયાદીની ઉલટતપાસ કરવામાં આવેલ નથી. આમ, ફરિયાદીની જુબાનીમાં જણાવેલ હકીકતો ઉપર આરોપીપક્ષ દ્વારા કોઈ શંકા ઉત્પન્ન કરવામાં આવેલ નથી. વધુમાં બચાવપક્ષ દ્વારા વિશેષ નિવેદનમાં પણ અનુમાનનું ખંડન થાય તેવી કોઈ હકીકત જણાવવામાં આવેલ નથી.
21. આમ, આરોપી પક્ષ ધી નેગોશીયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ - 139 મુજબના અનુમાનનું ખંડન કરવામાં સફળ રહેલા નથી અને તેથી **આંક- 31** વાળો ચેક આરોપીએ તેમના કાયદેસરના દેવા પેટે ફરીયાદીને આપેલ હોવાનું અનુમાન આખરી અને નિર્ણાયક બની રહે છે. આમ, ફરીયાદી **આંક- 31** વાળો ચેક કાયદેસરના દેવા પેટે ધારણ કરતાં હોવાનું પુરવાર થાય છે.
22. ફરિયાદીની જુબાની મુજબ આરોપીએ આપેલ ચેક ફરિયાદીએ તેમના બેંકમાં નાખતા તે ચેક એકાઉન્ટ કલોઝ ના શેરાથી રિટર્ન મેમો સાથે પરત ફરેલ. ફરિયાદીએ તેમની જુબાનીના સમર્થનમાં **આંક 31** થી ચેક નં.177831, તા.01/08/2022ના રોજનો રૂ.7,00,000/- (અંકે રૂપિયા સાત લાખ પુરા) નો એક્સીસ બેંક લી. વિસનગર શાખાનો રજૂ રાખેલ છે તથા **આંક 32** થી તારીખ 02/08/2022 નો રિટર્ન મેમો રજૂ રાખેલ છે જે ચેક નં. 177831 નો રિટર્ન મેમો છે અને એકાઉન્ટ કલોઝ ના કારણથી પરત ભરેલ હોવાનો શેરો કરવામાં આવેલ છે. આમ, **આંક 31** વાળો ચેક તથા **આંક 32** વાળો રિટર્ન મેમો જોતા એ પુરવાર થાય છે કે ફરિયાદીએ તકરારી ચેક સમય મર્યાદામાં તેમની બેંકમાં રજૂ કરતા આરોપીના ખાતામાં અપૂરતા ભંડોળના કારણે પરત ફરેલો.
23. વધુમાં આ **આંક 04** વાળી જુબાની મુજબ ચેક રિટર્ન થતા ફરિયાદીએ આરોપીને વકીલ શ્રી મારફતે તારીખ 31/08/2022 ના રોજ કાનૂની નોટીસ આપેલ અને તે આર.પી.એડીથી આપેલ નોટિસ આરોપીના સરનામે તારીખ 01/09/2022 ના રોજ બજી ગયેલ છે. ફરિયાદીએ

જીબાનીના સમર્થનમાં **આંક 33** થી નોટિસ રજૂ કરેલ છે **આંક 34** થી આરપીડીની પોસ્ટની પાવતી સફેદ પાવતી રજૂ કરેલ છે તેમજ **આંક 35** થી પોસ્ટના સિક્કા વાળી એકનોલેજમેન્ટ સ્લીપ રજૂ કરેલ છે. આમ, આરોપીને યોગ્ય સરનામે નોટિસ મોકલવામાં આવેલ છે જે આરોપી દ્વારા સ્વીકારવામાં આવેલ છે જેથી નોટિસ બજી ગયેલ હોવાનું પુરવાર થાય છે. આમ, ફરિયાદીની જીબાની અને ફરિયાદીએ રજૂ કરેલ દસ્તાવેજો ઉપરથી એ પુરવાર થાય છે કે ફરિયાદીને નાણાં ન મળતા ફરિયાદીએ આરોપીને ચેક પરત ફર્યાની નિયત સમયમાં નોટિસ આપેલી છે.

24. ઉપરોક્ત વિગતો જોતા આરોપીને તારીખ 01/09/2022 ના રોજ નોટિસ બજી ગયેલ અને ત્યારબાદ તારીખ 14/10/2022 ના રોજ હાલની ફરિયાદ રજૂ કરવામાં આવેલ છે. કાયદાની જોગવાઈ પ્રમાણે નોટિસ મળ્યા બાદ નોટિસનો અમલ કરવા કાયદાથી નિયત કરેલ 15 દિવસનો સમય આપ્યા બાદ કાયદાથી નિયત કરેલ એક માસના સમયગાળામાં ફરિયાદ રજૂ કરવાની હોય છે. જે મુજબ હાલની ફરિયાદ તારીખ 14/10/2022 સુધીમાં એટલે કે સમય મર્યાદામાં અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવેલ છે. આમ, ફરિયાદીએ ધી નેગોશીયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-138 ના પ્રોવાઈઝો એ,બી અને સી ની જોગવાઈઓનું પાલન કરેલ છે.

25. આમ, ઉપરોક્ત ચર્ચા મુજબ નામ. સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા **અપર્ણા એ શાહ વિરુદ્ધ શેઠ ડેવલપર્સ પ્રાઇવેટ લીમીટેડ**, [2013 (8) SCC 71] ઉપર પ્રસિધ્ધ ચુકાદાના પેરેગ્રાફ નં.૮માં કરેલ ચર્ચા મુજબ ગુનાના તત્વો હાલના કેસમાં ફરિયાદીએ નિઃશંકપણે પુરવાર કરેલ છે.

26. આમ, ફરિયાદી તકરારી ચેક તેમના કાયદેસરના લેણા પેટે ધરાવતા હોવાનું પુરવાર થતું હોય અને આરોપીએ તેમના દ્વારા નિભાવવામાં આવતા ખાતાનો આ ચેક તેમના દેવા પેટે ફરિયાદીને આપેલાનું પુરવાર થતું હોય તેમજ ફરિયાદપક્ષ દ્વારા ધી નેગોશીયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની કલમ-138 ના પ્રોવાઈઝો એ,બી અને સી ની જોગવાઈઓનું પાલન કરવામાં આવેલ હોય ફરિયાદપક્ષ એ નિઃશંકપણે પુરવાર કરી શકેલા છે કે, આરોપીએ ફરિયાદીની કાયદેસરની લેણી

રકમ પેટે ફરિયાદીને ચેક નં.177831, તા.01/08/2022ના રોજનો રૂ.7,00,000/- (અંકે રૂપિયા સાત લાખ પુરા) નો એક્સીસ બેંક લી. વિસનગર શાખાનો આપેલ, તે ચેક ફરિયાદીએ તેમની બેંકમાં જમા કરાવતા "એકાઉન્ટ કલોઝ" ના શેરા સાથે ચેક પરત ફરતા ફરિયાદીએ આરોપીને કાયદેસરની નોટિસ આપવા છતાં આરોપીએ ચેકના નાણાં ના ચુકવી ધી નેગોશીયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ 1881ની કલમ-138 મુજબનો શિક્ષાપાત્ર ગુનો કરેલ છે. જેથી મુદ્દા નં.1 નો જવાબ હકારમાં આપવામાં આવેલ છે

- 27.** ફરીયાદનું સ્વરૂપ, ગુનાનો પ્રકાર અને રજૂ થયેલા પુરાવો ધ્યાને લેતાં તેમજ ફરીયાદ પક્ષે આર્થિક નુકશાન સહન કરેલ હોય તેવું સ્પષ્ટ બનેલ છે. આ સંજોગોમાં આરોપીને ન્યુનતમ સજા ના કરતાં અને આરોપીને મહત્તમ સજા ના કરતાં આરોપીને આ ગુનો આચર્યાનો અહેસાસ થાય તેવી સજા ફરમાવવામાં આવે તો ન્યાયનો હેતુ પાર પડે તેમ આ અદાલતનું માનવું છે જેથી મુદ્દા નં. 2 પરત્વે નીચે મુજબનો હુકમ કરવામાં આવે છે.

આખરી હુકમ

1. ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ 255(2) અન્વયે આ કામના આરોપી ગાંધી કમરઅલી સાવદીભાઇ, રહે- કેસીમ્મા, તા.વડનગર, જિ.મહેસાણાવાળાને ધી નેગોશીયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ 1881ની કલમ-138 મુજબના ગુનામાં તકસીરવાન ગુનામાં તકસીરવાન ઠરાવી **01(એક) વર્ષની સાદી કેદની સજા** ફરમાવવામાં આવે છે.
2. ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ - 357(3) હેઠળ આરોપીએ ફરીયાદીને **₹7,00,000/- (અંકે રૂપિયા સાત લાખ પૂરા) વળતર તરીકે** હુકમની તારીખથી 30 (ત્રીસ) દિવસમાં ચુકવવાનો હુકમ કરવામાં આવે છે. આરોપી જો વળતરની રકમ 30 (ત્રીસ) દિવસમાં ન ભરે તો તેમના વિરુદ્ધ ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ 431 હેઠળની કાર્યવાહી કરવાનો હુકમ કરવામાં આવે છે અને

જો આ કાર્યવાહીમાં કોઈ રકમ વસૂલ ના થાય તો આરોપીએ ફરિયાદીને વળતરની રકમ ન ચૂકવવા બદલ વધુ ૩(ત્રણ) માસની સાદી કેદની સજા ભોગવવાનો હુકમ કરવામાં આવે છે.

૩. ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ-૩૬૩ અન્વયે આરોપીને સદર ચુકાદાની સર્ટીફિકેટ નકલ વિના મુલ્યે તાત્કાલિક પુરી પાડવી.

ઉપરોક્ત હુકમ આજરોજ, તા **૨૩મી** માહે **ડિસેમ્બર**, સને **૨૦૨૪**ના રોજ ખુલ્લી અદાલતમાં લખી, વાંચી, સંભળાવી જાહેર કર્યો.

તારીખ: 23/12/2024

સ્થળ: વડનગર

(ભરતકુમાર અશોકભાઈ ચૌધરી)

જ્યુડીશીયલ મેજિસ્ટ્રેટ ફર્સ્ટ ક્લાસ, વડનગર,

જી. મહેસાણા

(જજ કોડ નં.GJ01651)